

Тихонравовият дамаскин и историята на българската книжнина и език

Както когато пастирът събере овцете да ги храни и не им дава трици и сол, а почне да им свири, а те жално бляят, така и светските попове събират хората в църквата и започват да им четат псалтира да им пеят канони. Как могат простите хора да разберат псалтирското тълкувание и каноничното четене? Светската църква трябва да има поучителни книги на прост език, които да се проповядват така че и простите и безкнижни хора да ги разбират. В църква, където няма разбираемо учение хората ще влязат и ще излязат гладни.

Йосиф Брадати

1. Същност на новобългарските дамаскини

Новобългарските дамаскини са значителен феномен в историята на българския книжовен език, защото при тях за първи път след Кирило-Методиевата епоха се възстановява връзката между книжовен и говорим език. Векове наред – от XII до XVII – книжовният език се отдалечава от говоримия, така че в архаичните дамаскини се открива традиционен писмен език, който е трудно разбираем за неподготвени слушатели и читатели. Съставителите на новобългарските дамаскини съзнават необходимостта от достъпна книжнина и започват да пишат на език, близък до диалектите.

Новобългарските дамаскини са сборници с неустойчив характер, в които освен словата на Дамаскин Студит влизат различни по характер и произход преводни и оригинални старобългарски произведения. Жанрът води своето начало от гръцкия писател Дамаскин Студит, който през 1561 година създава своето произведение «Съкровище». Писателят твори като част от талантива група гръцки писатели, които емигрират във Венеция, за да избегнат османското владичество. «Съкровище» впечатлява съвременниците с това, че е написано на говорим вместо на книжовен гръцки език. След публикуването във Венеция творбата най-вероятно бързо намира своя път до Атон, където българските монаси възприемат оригиналната идея да пишат на говорим, а не на книжовен език.

Появяват се първите български преводи на Студитовото «Съкровище» – македонският и средногорският, които все още се придържат към старите книжовни норми. През 17. в. те отстъпват място на новите норми и лексика, които идват от говоримия език. Този различен книжовен език е отразен в новобългарските дамаскини като Ловешкия, Тихонравовия, Копривщенския, Люблянския, Троянския и др.. С годините в преписите навлизат и произведения от

други гръцки, руски и български писатели. Така дамаскините се утвърждават като важен етап в развитието на българския книжовен език и на южнославянската писменост и култура.

Постиженията на най-компетентните изследователи показват, че те се отличават не само с говоримия си език, но и с цялостното преосмисляне на включените в тях текстове. Н. Драгова говори за битовизиране, опредметяване и фолклоризиране на текста на Житието на св. Петка (Драгова 1985, 85–101). Е. Мирчева в своята монография за не-Дамаскиновите слова защитава тезата, че в някои случаи става дума за адаптация, която обхваща преди всичко осъвременяването на езика, но по-често се извършва цялостна промяна на всички текстове, включени в даден дамаскин: „Преработката се проявява под различна форма и различни варианти... На преработване са подложени и оригиналните Дамаскинови слова от архаичния превод, и недамаскиновите... В светлината на цялостния литературен процес на новобългарските дамаскини трябва да се гледа не само като на паметници, забележителни с характера на книжовния си език, а и като на ново литературно явление” (Мирчева 2001: 64, 68).

Е. Дьомина въвежда термина *книжовен език на народна основа* и изследва съчетаването на традиционни и народни елементи в него като част от общобалканския процес на възраждане и просвещение (Дьомина 1985). Според нея новобългарските дамаскини от първи и втори тип „са се преписвали и подлагали на изменения в пълния си състав като единно цяло... Това има принципно значение за разбирането на особеностите на езика на по-старите новобългарски дамаскини, които са претърпели еднотипни изменения на всички слова от техния устойчив състав независимо от първоначалния им произход” (Дьомина 1968: 226).

В изследването и изданието на Ловешкия дамаскин О. Младенова и Б. Велчева защитават последователно с текстологични и езикови аргументи ценността и целостта на текстовете в новобългарските дамаскини (Младенова, Велчева 2013). Езиковите съпоставки в изследването доказват, че авторските намеси при превода на дамаскинските слова не са случайни, те са подчинени на концепцията за разбираем книжовен език. Именно затова отрязъци от текста с неясно, абстрактно съдържание са преведени с повече думи, с допълнителни разяснения. С подбрани примери двете авторки илюстрират уменията на дамаскинарите да използват както богатата традиционна лексика, така и новите думи и изрази от говоримия език.

В новобългарските дамаскини се възстановява връзката говорим – книжовен език и така българската книжнина се приобщава към общеевропейския процес на демократизация на писмените езици. В текстовете от този тип е засвидетелстван живият български език от втората половина на 17. в., обогатен с книжовна лексика и начини на изказ.

2. Съдбата на един новобългарски дамаскин

Тихонравовият дамаскин е един от откритите и публикувани новобългарски дамаскини. Неговата съдба показва какъв е пътят на българската книга през епохата на Предвъзраждането. Той се появява като плод на българската любов към

писменото слово и като грижа на всички българи от едно село да имат и пазят една българска книга.

Сложна и интересна е съдбата на Тихонравовия дамаскин. Книгата е четена и грижливо пазена от много поколения, но историята ѝ е забулена в тайна. Външността ѝ разкрива както любовта и усърдието на създателя ѝ, така и честото разграждане на страниците ѝ и старателното им опазване през годините на четене.

Приписките на долните редове на страниците 9 – 20 разкриват едно от първите събития от съдбата на книгата: че е била продадена от поп Георги на село Сопот (сега град Сопот) за храма на св. апостоли Петър и Павел. Това събитие се случва през 1698 г.

Някои регистрирани в книгата факти все още не са изследвани. Годината 1698 г. е написана с дребни цифри в блед цвят и с друг оттенък на мастилото в долния край на полето на лист 266. Пред буквите за цифрите на годината са изписани шест нечетливи букви, вероятно криптография. Първоначално написаната дата 1698 е поправена на 1699. Трудно е да се каже дали корекцията е направена с едно и също мастило.

През същата 1698 година село Протопопинци купува друг дамаскин от поп Георги, известен под името Протопопински, за което в ръкописа има приписка като в Тихонравовия дамаскин. Приликите между Тихонравовия и Протопопинския ръкопис включват: почерк, правопис, композиция, външен дизайн и орнаменти, както и съвпадането на някои палеографски знаци в тях, които не могат да бъдат приети като случайност и доказват близката генетична връзка между сборниците. Това дава основание на учените да изкажат мнението, че създателят на двата ръкописа е едно и също лице.

В приписките е отразено, че в закупуването на двата ръкописа се включва цялото село. Протопопинският е продаден за 40 гроша (сериозна сума за времето си).

До второто десетилетие на 19. век Тихонравовият ръкопис се пази в Сопот. Един от неговите читатели съобщава за военните събития от 1810 г. в съседното населено място, Карлово.

Фактът, че паметникът е бил много полезен за дълго време в българска среда и е интензивно използван, се изразява в многобройни вписвания на български език на свободни места в ръкописа, често във вписванията се споменават български имена.

За едно от събитията в историята на Тихонравовия ръкопис, което не е достатъчно ясно за нас, се съобщава в приписка на стр. 80. Текстът е твърде малък, за да бъде ясен. Едва ли обаче той се отнася до факта, че дамаскинът в продължение на 88 години е бил в някаква църква. По-скоро може да се приеме, че както често се среща в старите ръкописи, така и тук има съкратено обозначение за датата: дамаскинът е отнесен и оставен в църквата през 88-ма година.

Годината 1810 г. е последната, свързана с престоя на паметника в България. Предполага се, че по същото време възниква идеята за отпечатване на дамаскина и чрез свещеника Цвятко текстът е изпратен в Кишинев. Идеята за отпечатването на дамаскина не е реализирана, а причината остава неясна, но в резултат на това намерение паметникът остава в Кишинев в продължение на много години.

През лятото на 1829 г., когато ръкописът е в Кишинев, с него се запознава лице с неизяснена самоличност – според една версия човекът се казва Христо бояджията, а според друга – е син на бояджията Мито Чонин от Калофер. Въпросният мъж преброява страниците, пише увод към съдържанието, прави приписка и по молба на сопотския поп Гичо изпраща ръкописа обратно на мястото му в църквата на село Сопот.

От приписката на Христо става ясно, че дамаскинът е собственост на църквата в Сопот до времето на напускането на селото и отправянето му за отпечатване. Самото намерение за отпечатване на паметника показва неговото голямо значение дори в началото на 19. век.

Написаното от Христо съдържание на ръкописа, както и другите негови вписвания, са интересни за изучаване на фонетиката на калоферския диалект в началото на 19. век, те доста точно отразяват живото произношение на създателя си.

Следващият собственик на паметника е първият руски учен българовед Ю. И. Венелин (1802 – 1839). С категорична точност не може да се твърди кога и как ръкописът е попаднал у него. Но тъй като през лятото на 1829 година дамаскинът все още се намира в Кишинев, е логично да се предположи, че не е закупен от Венелин, докато пребивава в Кишинев (1823 – 1825). Предполага се, че паметникът е закупен от Венелин по време на пътуването му през Балканите през 1830 – 1831 г., където, той е изпратен от Руската академия да събере старобългарски ръкописи. В бележките, дневниците, писмата, свързани с пътуванията на Венелин, не се открива директна информация за придобиването на дамаскина. Мястото на закупуването на паметника също не е уточнено – възможно е да се е случило в Кишинев или някъде по пътя към България (в случай че Христо от Калофер е изпратил ръкописа обратно в Сопот.)

От Венелин дамаскинът преминава в ръцете на руския историк М. П. Погодин (1800 – 1875), а след смъртта на Погодин – при академик Н. С. Тихонравов (1832 – 1893).

През 1912 г. книгите на Тихонравов отиват в музея «Румянцев», където паметникът се съхранява в колекцията на Н. С. Тихонравов.

В сбирката на акад. Тихонравов нашият ръкопис от с. Сопот е забелязан от руската българистка Е. И. Дьомина. Тя посвещава дълги години от своята научна кариера да изследва този текст и родствените му, като съставя първата в науката цялостна класификация на новобългарските дамаскини. Многократните ѝ командировки в България и работата ѝ в българските и руските книгохранилища ѝ

позволяват да издаде текста, да опише неговите особености, като ги свърже с диалектите от този район (Дьомина 1968, 1971, 1985). По-късно в сътрудничество с езиковеди от Института за български език е изработен и *Речник на книжовния български език на народна основа от 17. в. (върху текст на Тихонравовия дамаскин)* (Речник 2012). Той представя пълно лексикалното богатство на новобългарския език с разнообразието от преки, преносни значения, образни употреби, фразеологизми и устойчиви словосъчетания. В него заживява книжовният език на народна основа от 17. в. с диалектните си и книжовни черти.

През 2014 г. този уникален речник бе награден с престижната награда на името на академик Владимир Георгиев за най-добро езиковедско изследване. Така получи признание не само трудът на българските и руските учени, но и авторът на Тихонравовия дамаскин поп Георги, и неговите пазители и стопани от с. Сопот, и десетките знайни и незнайни хора, които с любов и почитание са го съхранили през вековете.

3. *Езикът на Тихонравовия дамаскин*

Езикът на Тихонравовия дамаскин се отличава с близостта си до говоримия. Известно е, че някои български учени, между тях на първо място Б. Цонев, смятат, че тъкмо езикът на новобългарските дамаскини е начало на новобългарския книжовен език. В науката днес се е утвърдило мнението, че новобългарският книжовен език се формира през втората половина на 18. в. и се утвърждава в творчеството на Петко Славейков, Хр. Ботев, Д. Войников, В. Друмев и др. Настоящото сравнение на езика на Тихонравовия дамаскин с този на един от първите възрожденски писатели Паисий Хилендарски на базата на откъси от двата текста хвърля светлина върху някои въпроси от историята на книжовния език.

Направен е сравнителен анализ на шестата божя заповед от Поучителното слово за десетте божии заповеди от Тихонравовия дамаскин с част от увода на История славянобългарска на Паисий Хилендарски. Текстовете за сравнение са дадени в Приложение №1 (откъс от Предговора на Паисий – *Но ѡт що се тї неразвмне срамишь ѡт свой родъ...*, и *шестое зарьчанїе бжїе* (шестата Божя заповед).

I. Падежни остатъци

1. Падежни остатъци в езика на Тихонравовия дамаскин от 17. век:

женѸ – винително окончание в позиция на винителен падеж, но окончанието не е пряк наследник на старобългарското **женѢ**, а е с облик **женѸ**, при който голямата носовка **Ѣ** дава **Ѹ**.

ближнѸ – дателно окончание за изразяване на притежание, което е типично за старобългарския език и се запазва като особеност на българския език през вековете и до днес.

съсѣда твоего – родително окончание за изразяване на притежание. Съществителното и притежателното местоимение към него в следходна позиция са съгласувани по род, число и падеж.

друґому нѣкому чловѣку – дателно окончание за изразяване на притежание. Налице е съчетание от прилагателно и неопределително местоимение в предходна позиция и съществително, които са съгласувани по род, число и падеж.

дїаволу – дателно окончание за изразяване на дателен падеж за непряко допълнение

бога – родително окончание за родителен падеж след предлог **от** в съчетанието **от бога**.

чюждю – винително окончание за притежание, тоест за позиция, която изисква родителен или дателен падеж.

кък нѣа – винителна форма на личното местоимение **тя** вместо дателна след **кък** ‘към’.

2 . Безпадежно изразяване на синтактичните отношения в езика на Тихонравовия дамаскин от 17. век:

чюжда жена – в изрази **люби и обыче чюжда жена** словосъчетанието **чюжда жена** заема позиция на пряко допълнение и би трябвало да бъде във винителен падеж, но е без падежно окончание.

от чюжда жена – в изрази **чюван се от чюжда жена** словосъчетанието **чюжда жена** заема позиция на непряко допълнение след предлог **от** и би трябвало да бъде в родителен падеж, но е без падежно окончание. Същото се отнася и за съществителните **дъщера** и **робинѣа**, които си намират в същата позиция и са без родителни окончания.

съсь оумѣть – в този израз съществителното **оум** след предлог **със** би трябвало да бъде в творителен падеж, но е без падежно окончание.

чюждю женѣ – в изрази **доброобразіе чюждю женѣ** словосъчетанието **чюждю женѣ** изразява притежание и би трябвало да бъде в родителен или дателен падеж.

Както вече беше споменато по-горе, **чюждю** е във винителен падеж, а формата **женѣ** би могла да се определи или като именителна с предаване на окончанието –а с –ъ извън ударение (тоест **женѣ** вместо **жена**), или като генерализирана винителна форма за съществителните от ж. р., при което от старобългарската форма **женѣ** за винителен падеж закономерно се развива **женѣ** (записано като **женѣ** в текста).

на чюждѣ женѣ – в изрази **хубость на чюждѣ женѣ** словосъчетанието **на чюждѣ женѣ** изразява притежание, но не с падежно окончание, а с предлог **на** и безпадежна форма. Словосъчетанието **чюждѣ женѣ** освен като именително може да се определи и като генерализирана винителна форма.

на доушѣа – предложен израз с предлог **на** и очакван местен падеж, но в случая без падежно окончание.

на твоата доушѣ – предложен израз с предлог **на** и очакван местен падеж, но в случая без падежно окончание.

вѣчните мѣки – в изрази **ѡт вѣчните мѣки** би трябвало да има родителен падеж, но са налице съгласувани по род и число, членувани прилагателно и съществително без падежни окончания.

доушѣта своа – в израза **прѣдаль доушѣта своа** словосъчетанието **доушѣта своа** би трябвало да е във винителен падеж, но е без падежни окончания на съществителното и местоимението в следходна позиция.

кѹрвовство – в израза **ѡт кѹрвовство** би трябвало да има родителен падеж, но се открива съществително без падежно окончание.

чюжды жены – в израза **ѡт чюжды жены** словосъчетанието **чюжды жены** би трябвало да е в родителен падеж, но се откриват съществително и прилагателно без падежни окончания.

Към тези безспорни примери на безпадежно изразяване на отношенията в изречението можем да прибавим още 13 употреби на съществителни в позиция на пряко допълнение, където би трябвало да има винителен падеж. Те също са без падежни окончания, но тъй като в старобългарските склонения много съществителни от м. и ср. р. и някои от ж. р. имат еднакви форми за именителен и винителен падеж, тук не ги привеждаме като категоричен доказателствен материал. Те се осмислят като безпадежни именно на фона на останалите примери.

3. Падежни остатъци в езика на История славянобългарска от 18. век:

своємѹ ѳазикѹ – в израза **по своємѹ ѳазикѹ** след предлога **по** се открива дателен падеж на съгласуваните по род, число и падеж местоимение и съществително.

свакого – в израза **свакого ѹ свои домѣ принимаютѹ** местоимението **свакого** е във винителен падеж, както се очаква за позицията на пряко допълнение.

милостинѹ – в израза **дарѹютѹ милостинѹ** съществителното **милостинѹ** е във винителен падеж, както се очаква за позицията на пряко допълнение.

Адама – в израза **ѡт Адама** собственото съществително **Адама** е в родителен падеж, както би трябвало да бъде след предлог **от**.

Давида – в израза **до Давида** собственото съществително **Давида** е в родителен падеж, както би трябвало да бъде след предлог **до**.

праведнаго Ѳвакима – в израза **праведнаго Ѳвакима** собственото съществително **Ѳвакима** и прилагателното **праведнаго** са в родителен падеж, както изисква предлогът **до**.

Ѳѡсифа ѡбрѹчника – в израза **Ѳѡсифа ѡбрѹчника** собственото съществително **Ѳѡсифа** и нарицателното съществително **ѡбрѹчника** са в родителен падеж, както изисква предлогът **до**.

Бога – в израза **предѣ Бога** съществителното **Бога** е с родително окончание, въпреки че предлогът **пред** изисква винителен падеж. В случая се проявява тенденцията при съществителните за лица да се употребява родително-винителна форма с родително окончание.

въ кратце – в израза **въ кратце** прилагателното **кратце** е в местен падеж след предлог **въ**.

от нѣх 3 пъти – запазена е старата родителна форма на местоимението след предлога **от**.

ѹ нѣх – запазена е старата родителна форма на местоимението след предлога **ѹ**.

земли 2 пъти – в израза **на земли** е запазена старата форма за местен падеж на съществителното след предлога **на**.

4. Безпадежно изразяване на синтактичните отношения в езика на История славянобългарска от 18. век:

wt свой род – словосъчетание от местоимение и съществително без падежни окончания след предлог **от**, който изисква родителен падеж.

wt грци – съществително без падежно окончание след предлог **от**, който изисква родителен падеж.

немашь нікои прибитокъ – словосъчетание от местоимение и съществително без падежни окончания след отрицателна глаголна форма, която изисква родителен падеж.

wt гръчка мѹдрость и политика – словосъчетание от прилагателно и две съществителни без падежни окончания след предлог **от**, който изисква родителен падеж.

по грци – съществително без падежно окончание след предлог **по**, който изисква дателен падеж.

оу свой домъ – словосъчетание от местоимение и съществително без падежни окончания след предлог **у**, който изисква родителен падеж.

wt прости – субстантивирано прилагателно в мн. ч. без падежно окончание след предлог **от**, който изисква родителен падеж.

wt ніхна мѹдрость и полїтика – словосъчетание от местоимение и две съществителни без падежни окончания след предлог **от**, който изисква родителен падеж.

предь мѹдри и трговци – словосъчетание от субстантивирано прилагателно и съществително без падежни окончания след предлог **пред**, който изисква творителен падеж.

wt свой родъ и Іазикъ – словосъчетание от местоимение и две съществителни без падежни окончания след предлог **от**, който изисква родителен падеж.

II. Инфинитив и да-конструкции

В текста на Тихонравовия дамаскин не се открива запазен инфинитив. Налице са само форми на съкратен инфинитив, с които се образува бъдеще време: **щѣшь се покаѣа, ща wтнѣ**. Многократно се срещат да-изречения вместо инфинитив, например: **да се отплеснешь, да прѣгледувать, да добиешь**.

В текста на История славянобългарска има инфинитив: **пристати** и нито едно да-изречение на мястото на инфинитив.

III. Членни форми

1. Членни форми в езика на Тихонравовия дамаскин от 17. в.

оумьтъ – членувано съществително от м. р.

доушьта – членувано съществително от ж. р.

грѣхтъ – членувано съществително от м. р.

твоата доуша – словосъчетание от местоимение и съществително от ж. р., при което членната морфема се носи от първия елемент в съчетанието, в случая притежателното местоимение.

доушѣта своа – словосъчетание от местоимение и съществително от ж. р., при което членната морфема се носи от първия елемент в съчетанието, в случая съществителното.

горкыте мъкы – словосъчетание от прилагателно и съществително в мн. ч., при което членната морфема се носи от първия елемент в съчетанието, в случая прилагателното.

вѣчните мѹки – словосъчетание от прилагателно и съществително в мн. ч., при което членната морфема се носи от първия елемент в съчетанието, в случая прилагателното.

2. Членни форми в езика на История славянобългарска от 18. в.

Не се откриват.

IV. Степенуване на прилагателните имена

В този текст от Тихонравовия дамаскин не се откриват степенувани прилагателни. Но в целия текст на дамаскина има много форми на степенувани прилагателни с частиците **по** и **най**, например: **по добръ, подобро, найдобро, подобры, по зло, найзлое, найзль** и др.

В текста от История славянобългарска има степенувани с частиците **по** и **най** прилагателни: **помѹдри, пополитичнї, по мѹдри и славнї**. В последния пример частицата **по** се отнася и към двете прилагателни, свързани със съюза **и**.

V. Лексикални особености

Езикът на архаичните дамаскини като македонския и средногорския представлява „единен писмен език с общи писмени черти” (Мирчева), който строго следва нормите на традиционния български книжовен език и е отдалечен от говоримия език през 16. в. Езикът на новобългарските дамаскини (Тихонравов, Троянски, Ловешки) обаче е близък до живата реч и съдържа много диалектни думи.

Различни автори правят периодизация на развитието на българския говорим и книжовен език от 9. до 20. век. Е. И. Дьомина разграничава два основни периода в книжовния език: 9. – 16. в. и 17 – 20. в. Тя смята, че езикът на Тихонравовия дамаскин дава началото на съвременния книжовен български език.

Друга важна класификация на дамаскините е по използването на наречията „тогази” и „тогива”. Любопитно е да се отбележи, че в рамките на самия Тихонравов дамаскин има слова, писани на традиционен български книжовен език, други на новобългарски от типа „тогази”, а трети на новобългарски от типа „тогива”. Това езиково богатство е доказателство за наслагването на различни езикови пластове през годините. То свидетелства за сблъсъка и взаимодействието между книжовния и говоримия български език.

1. Лексикални особености в езика на Тихонравовия дамаскин от 17. в.

1.1. В езика на Тихонравовия дамаскин навлизат много думи и изрази от говоримия език, като се запазват и някои, характерни за традиционния книжовен език от тази епоха, на който са написани и архаичните дамаскини. Например:

кѹрва и **прѣлюботворьць** – една лексема от говоримия език **кѹрва**, която редовно се използва в новобългарските дамаскини и не се възприема като груба или вулгарна, и една лексема от книжовния език **прѣлюботворьць**, която съществува още от старобългарския период и е сложна дума, характерна за високия стил на литературата.

хѹбость и **доброобразіе** – една лексема от говоримия език **хѹбость** и една лексема от книжовния език **доброобразіе**, също сложна дума.

1.2. Налице са също типични за диалекта лексеми като глагола **чювай се** ‘пази се’, който придобива такова значение именно в диалектите, докато в старобългарски означава ‘усещам’ и ‘разбирам’; показателното местоимение **таковака** ‘такова’; наречието **тѹко** ‘само’; съществителното **кѹрвовоство** ‘връзки с чужди жени’.

1.3. Фразеологични единици от говоримия език: **отплесна се с ума** ‘мисля за определено нещо’; **занесе ме умът** ‘започна да мисля за нещо’; **прѣдам си душата дїаволѹ** ‘служи на дявола, живея греховно’.

1.4. Наличие на чужди думи, навлезли от диалектите. Типични за езика на новобългарските дамаскини са турцизмите, които са част от говоримия език през 17. в. и не се възприемат като чужд и нежелан елемент, а като елемент от живата реч, който прави книжовния език разбираем. В този откъс има един турцизъм **файда** ‘полза, нравствена или материална придобивка от нещо’, който в целия текст се среща многократно, има няколко значения и дори е част от една сложна дума **файдаземание** ‘надземање повече от дължимото’.

В този откъс се среща и една народна заемка от гръцки език – съюзът **оти**, който се употребява за въвеждане на разнообразни подчинени изречения и замества съюзите **че**, **за да**, **защото**. И днес е широко разпространен в диалектите.

2. Лексикални особености в езика на История славянобългарска от 18. в.

2.1. В текста от История славянобългарска се открояват думи и форми, които са вече архаизми в българския език от 18. в., но са употребени, за да се подчертае връзката с традиционния книжовен език. Например: **лвчше** ‘по-добре’ и **боле** ‘по-добре’ са степенувани наречия, които постепенно отпадат от говоримия български език; **виждь** ‘виж’ старинна форма на повелително наклонение на глагола; **скажѹ** ‘ще кажа’ старинна употреба на свършеното сегашно време вместо бъдеще време с частица **ще**.

2.2. Наличие на черковнославянско влияние. Налице са думи, които по произход са старобългарски, но са с черковнославянска фонетика. Например: **болгарин**, **болгаре**, **болгарска**, докато в Тихонравовия дамаскин те запазват българския си облик: **блъгаре**, **блъгарска**; **Іазик** вместо **език**, както е българската дума и както се изписва в дамаскина, **прибитокъ** вместо **прибитък**, както се открива в други ръкописи.

2.3. В езика на Паисий Хилендарски безспорно има и думи, дошли от говоримия език. Българският възрожденец използва думи, които не се срещат в черковнославянския и са типични за диалектите, като: **ораче, копаче, овчаре** с окончание за мн. ч. –е; **нихен** – диалектно притежателно местоимение и др.

2.4. В текста от История славянобългарска няма турцизми. Засвидетелствана е българската дума **полза** вместо **файда** в Тихонравовия дамаскин.

Изводи

Сравнението между избраните текстове от Тихонравовия дамаскин и История славянобългарска показва, че езикът на създадения около средата на 17. в. новобългарски дамаскин е значително по-близък до говоримия от езика на Паисиевата история от 1762 г.

Наличието на падежни остатъци е характерно и за двата текста, но в Тихонравовия дамаскин почти всички форми с падежни окончания се срещат в изрази: **да не пожалишь женѹ ближномѹ и съсъда твоего, ното пакъ другомѹ нѣкомѹ чловѣкѹ**, който е част от свещения текст на Библията – книга Второзаконие гл. 5 и книга Изход гл. 20, където се изброяват Божиите заповеди. Този текст преминава като библейски топос от ръкопис в ръкопис и се запазва в своята първоначална форма. Определено може да се каже, че падежните остатъци в новобългарския дамаскин са по-малко. Този факт придобива по-голямо значение с оглед на разликата във времето на възникване на двата текста.

Запазени инфинитиви в текста от Тихонравовия дамаскин няма, докато в История славянобългарска има. Още по-важно е, че да-изреченията на мястото на инфинитив са често срещани в новобългарския дамаскин, докато в Историята почти отсъстват.

По отношение на аналитичното степенуване на прилагателните с частиците **по** и **най** може да се каже, че и в двата текста то е отразено.

Съвсем различно е положението с членуването на имената. Тази типична особеност на новобългарския език е напълно пренебрегната от Паисий Хилендарски и последователно засвидетелствана в Тихонравовия дамаскин. Това прави неговия език много по-близък до говоримия.

Лексиката на двата текста е специфична симбиоза между старо и ново. Нови лексеми от диалектите могат да се посочат и в двата текста. Но езикът на новобългарския дамаскин е по-близък до живата реч с фразеологичните единици, със заемките от турски и гръцки, навлезли първо в диалектите и след това в писмения език. А езикът на История славянобългарска е по-близък до традиционния книжовен език със запазените архаични форми и лексеми. Черковнославянизмите също го правят по-старинен и отдалечен от говоримия.

Всички тези особености доказват, че създателите на двата текста използват различни стратегии за въздействие върху слушателите и читателите. Авторите на новобългарските дамаскини се стремят да създадат възможно най-разбираеми слова. За тази цел те обогатяват книжовния език с много диалектни думи, дори и турцизми. За тях най-важно е да приобщят колкото се може повече хора към посланията в текста на достъпен език. Това е и една от идеите на Българското предвъзраждане и на Европейското просвещение. Паисий Хилендарски със

съзнанието на новатор и възрожденец иска да събуди народностното чувство у българите, като създава текст на книжовен език, който едновременно е и разбираем, и близък до традицията, който не се откъсва от свещеното старобългарско наследство, което той открива и в черковнославянските книги.

Литература

Драгова 1985: Драгова, Н. Жанрова трансформация на Евтимиевото житие за Света Петка Търновска през XVI – XVIII век. В: Търновска книжовна школа. Том 4. София: Издателство на БАН, 1985, 85–101.

Дьомина 1968, 1971, 1985: Демина, Е. И. Тихонравовский дамаскин. Болгарский памятник XVII века. Часть I. Часть II. Часть III. София: Издателство на БАН, 1968, 1971, 1985.

Мирчева 2001: Мирчева, Е. Недамаскинови слова в новобългарските дамаскини от XVII век. В. Търново: Издателство "Фабер", 2001.

Младенова, Велчева 2013: Младенова, О., Б. Велчева. Ловешки дамаскин. Новобългарски паметник от XVII век. София: Национална библиотека „Св. св. Кирил и Методий“, 2013.

Речник 2012: Речник на книжовния български език на народна основа от XVII век (върху текст на Тихонравовия дамаскин). София: Издателство „Валентин Траянов“, 2012.